

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩАСТАН ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИSTATE AND WAYS OF IMPROVEMENT OF ECOLOGICAL SAFETY
ON INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE

УДК 332

Бакай В.Й.

к.е.н, доцент

Хмельницький національний
університет**Жмурик В.М.**

студентка

Хмельницький національний
університет

У статті розкрито основні аспекти екологічної безпеки на підприємствах України. Показано роль екологічної безпеки для всіх видів підприємств. Розглянуто взаємозв'язок екологічної безпеки з економічним розвитком підприємства. Запропоновано шляхи покращення екологічної безпеки на промислових підприємствах України.

Ключові слова: екологічна безпека, природокористування, навколишнє середовище, природні ресурси, забруднення.

В статье раскрыты основные аспекты экологической безопасности на предприятиях Украины. Показана роль экологической безопасности для всех видов предприятий. Рассмотрена взаимосвязь экологической

безопасности с экономическим развитием предприятия. Предложены пути улучшения экологической безопасности на промышленных предприятиях Украины.

Ключевые слова: экологическая безопасность, природопользование, окружающая среда, природные ресурсы, загрязнение.

The article deals with the basic aspects of environmental safety in the Ukraine. The role of environmental safety for all types of businesses. Intercommunication environmental safety with economic development enterprise. Ways to improve environmental safety in the Ukraine.

Key words: ecological safety, natural resources, environment, natural resources and pollution.

Постановка проблеми. Охорона природного навколишнього середовища і раціональне використання природних ресурсів є досить актуальною проблемою для України сьогодні. Найбільшу загрозу для екологічного стану навколишнього середовища України становлять підприємства, тому досить важливим є забезпечення діяльності підприємств таким чином, щоб не порушувати збалансований розвиток природи. Оскільки протягом тривалого часу в Україні діяльність підприємств була сформована таким чином, що нехтувався вплив на навколишнє середовище, то екологічну ситуацію можна охарактеризувати як кризову.

Інтеграція України до європейського простору вимагає розв'язання цілого ряду питань, в тому числі і екологічної безпеки. Європейська практика показує, що екологічна безпека є основою економічного розвитку будь-якого підприємства і економіки в цілому усіх країн членів ЄС. Тому, на сьогодні, для оцінки економічної діяльності підприємства важливим є врахування його екологічної безпеки та впливу на навколишнє середовище.

Метою статті є дослідження стану екологічної безпеки підприємств в Україні і шляхи її покращення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням екологічної безпеки присвячено дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Гелієв С.Д., Головінов О.М., Горожанкіна М.Є., Губський Б.В., Крупка М.І., Кузенко Т.Б. Малиш Н.А., Малик Я.Й., Мельник Л.Г. та інші. Також проблема інформаційного забезпечення екологічної безпеки була висвітлена

в працях Дмитриченко Л.І., Дмитриченко Л.А., Жемчужникової Г.П., Розпутенка І.В. та інші. Водночас теоретичні та практичні аспекти екологічної безпеки підприємств вивченні не в достатній мірі.

Виклад основного матеріалу. Екологічна безпека – це компонент національної безпеки, що забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних чи потенційних загроз, які створюються антропогенними чи природними чинниками відносно навколишнього середовища [5].

Складовими елементами екобезпеки є:

1) «екологічно чиста продукція» – матеріали чи продукти (харчового і технічного призначення), що не мають шкідливих домішок у концентраціях, небезпечних для природного середовища, тварин, рослин і людини (на відміну від ковбаси червоного кольору, соєвого концентрату, смол у цигарках, вживання кока-коли, генетично-модифікованих продуктів харчування, продовольчої сировини, що містить харчові добавки тощо);

2) «екологічно чисті ґрунти» – які не мають у своєму складі домішок у кількості, що загрожує біоценозу ґрунту і здоров'ю людини;

3) «екологічно чисте виробництво» – забезпечення такого рівня організації виробництва, при якому встановлюється відповідність екологічним вимогам, нормам і стандартам [5].

Безпека в природокористуванні – сукупність умов, що забезпечують мінімальний несприятливий вплив природи та технологічних процесів її опанування на здоров'я людей. Безпека в приро-

докористуванні розглядається в межах усіх форм галузевого природокористування та в області прямого й опосередкованого впливу на людину [5].

Основним способом розв'язання екологічної проблеми є забезпечення екологічної безпеки, яка може проявлятися у глобальних, регіональних і локальних масштабах. Екологічна безпека передбачає розумне задоволення екологічних потреб будь-якої людини та суспільства загалом у всіх видах життєдіяльності, забезпечення проживання в екологічно чистому та сприятливому для життєдіяльності середовищі.

Система фінансування заходів щодо забезпечення екологічної безпеки формується за рахунок таких джерел [1]:

- Державного бюджету України та місцевих бюджетів;
- екологічних фондів;
- власних коштів підприємств;
- вітчизняних та іноземних інвестицій;
- інших позабюджетних коштів.

У сучасних умовах компоненти навколишнього середовища знаходяться в деградаційному стані, оскільки вплив на нього людини з кожним роком все збільшується, не виключенням є і Україна. На сьогодні, в Україні сформувався кризовий стан навколишнього середовища, що може призвести до деградації живої природи. Основною причиною екологічної кризи є вплив науково-технічного прогресу на довкілля. Оскільки більшість природних ресурсів є вичерпними, а їх споживання з кожним роком збільшується, то це призводить до зміни компонентів природи і погіршення екологічного стану. Сьогодні в більшості країн світу, в тому числі і в Україні переважає не раціональне природокористування, тобто природні ресурси використовуються в такий спосіб, що не дають змоги їм самостійно відновитися.

Суттєвий вплив на навколишнє середовище мають промислові підприємства, саме вони є найбільшими забруднювачами атмосфери і гідросфери. За оцінками спеціалістів викиди промислових підприємств в Україні в навколишнє середовище перевищує в декілька разів підприємства розвинутих країн, в тому числі і наших європейських сусідів. Саме тому, необхідність забезпечення екологічної безпеки діяльності промислових підприємств має дуже важливе значення.

Екологічна безпека підприємства – це діяльність підприємства, яка не призводить до погіршення стану навколишнього середовища, не завдає збитків населенню, державі, споживачам.

Однак, слід зазначити, що на законодавчому рівні в Україні відсутнє визначення поняття «екологічна безпека підприємства», хоча це питання на сьогодні є дуже важливим.

Екологічна безпека полягає в дотриманні підприємством екологічних норм, сплату платежів та штрафів за забруднення навколишнього середовища, конкурентоздатність його продукції, а також імідж підприємства.

На наш погляд, екологічна безпека діяльності підприємств покликана на створення умов для дотримання підприємством встановлених нормативів, гарантій і має опосередкований вплив на результати діяльності підприємства.

Оскільки діяльність будь-якого підприємства підпорядковується законодавству країни, то екологічна безпека підприємства визначається у сплаті ним екологічного податку, який був введений в дію на території держави із прийняттям Податкового Кодексу України [6]. Система екологічного оподаткування відбиває взаємозалежність негативного впливу на природне навколишнє середовище (обсяги, види, категорія викидів та скидів) і ставок оподаткування (система диференційованих ставок), що сприяє прогресивності екологічного оподаткування. Однак, нарахування та сплата екологічного податку пов'язана і з певними недоліками. Одним з основних недоліків цього податку є складність його адміністрування.

Сучасні умови ринкової економіки вимагають від підприємств раціонального використання природних ресурсів та мінімального впливу на навколишнє середовище. Для досягнення цієї мети підприємствам необхідно оновлювати обладнання або удосконалювати існуюче, слідкувати за дотриманням працівниками технологічного регламенту та правил безпеки. Однак, через брак фінансових ресурсів українські підприємства використовують нові розробки на застарілому обладнанні або впроваджують нові технології без практичного їх дослідження, не враховуючи при цьому впливу на навколишнє середовище та здоров'я населення. Враховуючи ситуацію, яка склалася на сьогодні в Україні, а це економічна криза, однією з причин якої є військові дії на сході країни, більшість підприємств країни не мають можливості купувати нове обладнання або удосконалювати існуюче. Нестача коштів призводить до того, що на підприємствах не встановлюються належні очисні споруди, наявна велика кількість відходів (прикладом є терикони Донбасу) і вплив на навколишнє середовище є суттєвим.

Ще одним фактором, який повинен підштовхувати підприємства до виконання норм щодо екологічної безпеки, є ставлення зарубіжних інвесторів до даного питання. Ні для кого не секрет, що тема захисту навколишнього середовища в останні двадцять років на території Європи і Америки дуже актуальна. Зрозуміло, насправді зарубіжним партнерам важлива вартість виконання замовлення. Проте враховуючи суспільні настрої, їм доводиться ретельно вибирати підрядника, спира-

ючись на екологічність виробництва. Це більшою мірою пов'язано з тим, що якщо спливе інформація (а вона завдяки конкурентам завжди рано чи пізно з'являється в ЗМІ) про те, що при виготовленні товару було завдано великої шкоди природі, то це вдарить по іміджу компанії. Це, в свою чергу, загрожує зниженням курсу акцій, а в гіршому випадку – бойкотуванням споживачами продукції, що випускається [4].

При реалізації сучасних екологічних вимог на підприємстві стикаються з низкою невирішених проблем на макрорівні. На нашу думку, сучасними проблемами екологічного управління є:

1. Недосконала законодавча база у сфері екологічної діяльності.
2. Відсутність висококваліфікованих кадрів у сфері екологічної безпеки.
3. Невикористання системного підходу до вирішення питань екологічної безпеки.
4. Міжгалузева неузгодженість функцій екологічного управління і їх нормативна невідповідність.
5. Невідповідність національної системи екологічного управління Європейському регламенту 1836/93 і міжнародним стандартам серії ISO 14000.

Значну роль у стримуванні розвитку екологічного управління відіграє неструктуризованість і галузева розпорошеність функцій екологічного управління. Тому, чіткий розподіл функцій і відповідальності між державною, корпоративною, регіональною (місцевою) і громадською системами екологічного управління сприятиме становленню й постійному вдосконаленню систем екологічного управління.

У сучасних умовах основою екологічного обліку суб'єктів господарювання став екологічний паспорт підприємства, що є інструментом екологічного обліку. Необхідність застосування екологічних паспортів визначена в статті «Державний облік об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища» Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3]. Нині вважається, що екологічний паспорт є комплексним державним документом, який містить характеристики взаємовідносин будь-якого техногенного або природного об'єкта з навколишнім природним середовищем.

Підприємства, які виходять на міжнародні ринки співпраці, вимушені дотримуватись міжнародної процедури проведення екологічного контролю і одержувати відповідний сертифікат з екологічної безпеки виробництва продукції, що дає можливість бути конкурентоздатним на світовому ринку.

Найбільшими забруднювачами навколишнього середовища в Україні є підприємства теплової енергетики та металургії. Оскільки ці галузі є провідними в економіці нашої країни, то це завдає значного навантаження на довкілля, особливо від-

чутний цей вплив на сході України, де розташовані основні металургійні підприємства та ТЕС. Хоча підприємства інших галузей здійснюють дещо менші викиди в навколишнє середовище, але їхній вплив також відчувається, через те, що вони не мають територіальної концентрації, а зосереджені по всій території України, зокрема сільськогосподарські (забруднюють 71% території країни) та комунальні підприємства. Із 45-ти великих міст України тільки в 4-х містах концентрація шкідливих речовин в повітрі не перевищує норми, а у 21 місті забруднення вище норми в 15 разів.

На території України є понад 500 підприємств зі шкідливими відходами. Загальна кількість відходів щороку збільшується на 12 млн тонн. Очисними спорудами на території України обладнано лише 50% підприємств. Повільно проводиться реконструкція та модернізація шкідливих виробництв. Отже, стан навколишнього природного середовища в Україні є надзвичайно проблемним.

На сьогодні, коли Україна входить в СОТ екологічна безпека підприємств є досить важливою, оскільки продукція підприємств буде лише тоді конкурентоспроможною коли вона буде екологічно безпечною. Не лише іноземні покупці вимагають екологічно чистих продуктів, а й наші вітчизняні покупці, не зважаючи на економічну кризу хочуть бачити в себе продукцію, яка не завдає шкоди здоров'ю. Тому, підприємствам необхідно розробити шляхи покращення екологічної безпеки підприємства, дотримуватись їх і впроваджувати у виробництво.

Отже, на основі проведеного аналізу, ми можемо запропонувати такі шляхи покращення екологічної безпеки підприємства:

- замінити шкідливі речовини нешкідливими або менш шкідливими;
- замінити технологічні операції та процеси, пов'язані з шкідливими викидами на процеси з меншою кількістю шкідливих викидів;
- застосовувати обладнання з вбудованими відсмоктувачами, автоблокування технологічного обладнання з санітарно-технічними установками;
- застосовувати сигналізації за несправності системи видалення відходів;
- заміна сухих способів перероблення матеріалів, які спричиняють підвищену запиленість, мокрими способами;
- застосовувати гідро- та пневмотранспорт при переміщенні матеріалів, здатних спричинити запилення;
- застосовувати екологічно чисті матеріали;
- службі безпеки підприємства відстежувати екологічну ситуацію на підприємстві і вчасно реагувати на небезпечні, ризикові загрози;
- повне вловлювання та очищення технологічних викидів в атмосферу і виробничі стічні води;

– застосовувати маловідходні та безвідходні технології.

Усі ці захисні заходи і конструктивні рішення можуть бути втілені через зміну технологічних операцій та процесів, конструкції обладнання або застосування додаткових пристроїв та екобіозахисної техніки.

Проблему екологічної безпеки можна вирішити тільки при дотриманні підприємствами норм мінімально допустимого вмісту шкідливих речовин, що потрапляють у природне середовище та Закону України «Про охорону навколишнього середовища». Тому, потрібно змінити законодавчу базу на більш жорстку по відношенню до промислових підприємств, які не дотримуються норм екологічної безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження екологічної безпеки підприємств в Україні дає підстави зробити висновок, що вона не відповідає міжнародним стандартам. Основними причинами цього є не дотримання промисловими підприємствами норм мінімально допустимих викидів шкідливих речовин, досить часте порушення закону та слабкі санкції щодо їх не дотримання.

Діяльність підприємств повинна бути спрямована на раціональне використання природних ресурсів та забезпечення збалансованого розвитку. Ефективне використання підприємствами природних ресурсів сприятиме виробництву якісної продукції, підвищить її конкурентоспроможність і головне, вона буде екологічно безпечною для здоров'я людей. Крім того, екологічна безпека підприємства повинна відповідати міжнародним стандартам та європейському регламенту. Також підприємства повинні дотримуватися закону про гарантування захисту прав споживачів, підвищення безпеки продовольчих товарів у зв'язку з використанням штучних замінників.

Держава, у свою чергу, повинна сприяти реструктуризації збанкрутілих підприємств

і виробничих потужностей, а також удосконалити законодавство України, що стосується екологічної безпеки підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вергун А.М. Забезпечення екологічної складової економічної безпеки підприємства / А.М. Вергун, І.В. Ліщук // Актуальні проблеми економіки та фінансів: збірник тез наукових робіт V Міжнародної науково-практичної конференції (Буковель, 21–24 березня 2–16 р.). –2016. – Т. 1. – С. 94–98.
2. Герасимчук З.В. Екологічна безпека регіону: діагностика і механізм забезпечення: монографія / З.В. Герасимчук, А.О. Олексюк. – Луцький держ. технічний ун-т. – Луцьк: Надстир'я, 2007. –280 с.
3. Закон України «Про охорону навколишнього середовища» – № 1268-ХІІ від 26.06.1991 р., ВВР, 1991, № 41. –546 с.
4. Зеркалов Д.В. Екологічна безпека та охорона довкілля: підручник / Д.В. Зеркалов. – К.: «Основа», 2012. –276 с.
5. Петрук В.Г. Вступ до фаху. Підручник для студентів напряму підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» / В.Г. Петрук, М.О. Клименко, О.В. Мудрак. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2011. –203 с.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
7. Промислова екологія: навч. посіб. / С.О. Апостолук, В.С. Джигирей, І.А. Соколовський та ін. –2-ге вид., виправл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – С.252–261.
8. Щербина С.В. Механізми державного управління у сфері формування агропромислових інноваційних кластерів / С.В. Щербина // Дні інформаційного суспільства-2013: матеріали щоріч. наук. – практич. конф. за міжнар. участю, Київ, 20–21 трав. 2013р. /упоряд.: М.М. Малюга; за заг. ред. д-ра держ. упр., проф. Н.В. Грицяк. – К.: НАДУ, 2013. – С. 201–204.